

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ КАТЕГОРІЙ РИНКУ ПРАЦІ

Югас Е.Ф.

У статті розкривається економічна суть основних категорій ринку праці, таких як попит і пропозиція праці, з'ясовано основні детермінанти попиту на працю. У статті запропоновано методики розрахунку фундаментальних категорій ринку праці, що дозволило в кінцевому результаті здійснити розрахунки фактичного попиту населення на робочі міста.

Кількість бібліографічних посилань – 4; мова – українська.

Ключові слова: попит, пропозиція, ринок праці, фактори, працевлаштування, населення.

ВСТУП

Системна характеристика ринку праці зумовлює потребу в науковому аналізі його категоріального апарату, адаптованого до умов економіки перехідного типу. Акцентування уваги на цьому є вкрай важливим, оскільки в більшості наукових публікацій відсутній глибокий науковий аналіз категоріального апарату ринку праці. До того ж, в окремих із них робиться механічна спроба перенести їх дію на ґрунт перехідної економіки, що не можна вважати правильним ні з точки зору теорії, ні, тим більше, практики. Адже “економічні категорії – це логічні поняття, теоретичний вираз, мисленні форми економічних відносин” [1, с. 225]. Вони виражають економічні відносини в їхньому історичному русі і розвитку в нерозривному зв'язку з економічним базисом господарської системи.

Із цього випливає, що економічні категорії не є довільними. Вони відображають реальні умови функціонування економіки, що підкреслює їх об'єктивний характер. Вони відповідають певним історичним умовам і відображають різні ступені зрілості економічної системи. У процесі еволюції економічної системи форма і суть категорій, їх місце в суспільному відтворенні наповнюються внутрішнім змістом адекватним ступеню зрілості економічної моделі господарювання.

З цих теоретико-методологічних засад випливає необхідність аналізу економічних категорій в площині траєкторії їх руху від нижчих до вищих форм. Перехідній економіці властиві загальні економічні категорії, але їх змістове навантаження наповнюється логікою проблем, що вирішуються на цьому етапі.

1 ПОПИТ НА ПРАЦЮ ТА ФАКТОРИ ЙОГО РОЗВИТКУ

Фундаментальними категоріями ринку праці є попит, пропозиція, ціна та конкуренція. Їх взаємодія складає суть ринкового механізму регулювання трудових відносин. Важливість аналізу цих категорій має не тільки теоретичний, але і прикладний характер, оскільки з'ясування основних детермінантів, що впливають на попит робочої сили та її пропозицію складає субстанцію механізму регулювання на різних ієрархічних рівнях господарювання.

Серйозна спроба наукового аналізу категорій попиту і пропозиції робочої сили зроблена Т.Заяць [2, с. 39-54]. Наукова новизна даного монографічного дослідження полягає в тому, що тут процес відтворення робочої сили досліджується через регулювання попиту і пропозиції праці. Дана постановка проблеми базується на суто ринкових підходах і тому заслуговує на серйозну увагу та подальше дослідження.

Під попитом на працю розуміється “платоспроможна потреба роботодавців щодо трудових послуг працівників певних професій і кваліфікації” [1, с. 427]. Ідентичним цьому є трактування попиту як свободи найму та звільнення працівників всіма роботодавцями (в особі державних підприємств та установ, кооперативів, орендних колективів при обов'язковому дотриманні норм трудового законодавства, захисті інтересів громадян в плані гарантій зайнятості, умов праці та її оплати [3, с. 113]. У цілому, погоджуючись із таким трактуванням досліджуваної категорії, підкреслимо, що попит на робочу силу, крім потреб підприємств визначається такими важливими факторами як сукупний попит в економіці, технічна оснащеність виробництва, купівельна спроможність населення. Із наведеного

Югас Еріка Федорівна – здобувач кафедри економіки, менеджменту та маркетингу Ужгородського національного університету

стає очевидним, що попит на працю – це складна соціально-економічна категорія, на яку впливає

ціла сукупність факторів (рис. 1).

Рис. 1. Детермінанти попиту на працю

Систематизація факторів попиту на працю має вкрай важливе теоретико-прикладне значення, оскільки кожна група факторів є складовою частиною системи відносин, що формує сукупний попит на працю.

2 МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРАХУНКУ ПОПИТУ І ПРОПОЗИЦІЇ ПРАЦІ

Складність і множинність категорії попиту і факторів, що на нього впливають, зумовлює необхідність розрахунку в першу чергу реального попиту на працю, під яким мається на увазі кількість новостворених робочих місць підприємствами і організаціями різних форм власності, а також їх потреба в заміщенні уже існуючих робочих місць. Реальний попит на працю відображає темпи реструктуризації економіки, міжсекторний рух робочих місць, динаміку розвитку приватного сектору економіки. А тому його розрахунок вкрай важливий для відстеження відмічених процесів. Врахування на практиці фіксованого і реального попиту на працю не відображає всієї складності і суперечності процесів у сфері зайнятості, а тому воно повинно бути доповнено показником потенційного попиту на працю, що враховує розвиток сфери прикладання праці в перспективному періоді. З врахуванням цього стає можливим розрахувати сукупний попит на працю, що має вкрай важливе прикладне значення:

$$СП_{\text{ПР}} = П_{\text{Ф}} + П_{\text{Р}} + П_{\text{П}}, \quad (1)$$

де $СП_{\text{ПР}}$ – сукупний попит на працю,
 $П_{\text{Ф}}$ – фіксований попит на працю,
 $П_{\text{Р}}$ – реальний попит на працю,
 $П_{\text{П}}$ – потенційний попит на працю.

Запропонована методика розрахунку сукупного попиту на працю може бути використана при розробці регіональних програм створення нових робочих місць. Важливість такого аналізу пояснюється тим, що на його основі стає

можливим розрахувати місткість ринку праці на будь-якому таксономічному рівні:

$$M_{\text{R}} = Q_1 + Q_2 + Q_3 + Q_{\text{L}}, \quad (2)$$

де M_{R} – місткість ринку праці,
 Q_1 – обсяги працевлаштованого населення на функціонуючих робочих місцях на перспективний період,
 Q_2 – працевлаштування на вільні робочі місця в перспективному періоді,
 Q_3 – працевлаштування населення на новостворені робочі місця, що передбачається ввести в перспективному періоді,
 Q_{L} – кількість робочих місць, що ліквідовуються в перспективному періоді.

Аналогічно цьому здійснюється методика розрахунку пропозиції праці. Фіксована пропозиція праці відображає потребу населення в праці, що офіційно звернулося в державну службу зайнятості за допомогою в пошуку підходящої роботи. Питома вага незайнятого населення на обліку в службі зайнятості у загальній чисельності тих, хто вибув з народного господарства, складає 40% [4, с.48], решта в пошуках роботи покладається на власні сили. Отже, при проведенні розрахунку цілком об'єктивно виникає потреба у врахуванні реальної пропозиції праці. Йдеться про ту частину населення, що не звернулася в органи по праці за допомогою в працевлаштуванні, але в даний час не має роботи. Реальну пропозицію праці складає працездатне населення, яке в будь-який момент може з'явитися на фіксованому ринку.

Повний обсяг пропозиції праці вимагає врахування появи на ринку праці потенційної робочої сили за рахунок осіб, що вступають в працездатний період, підлягають вивільненню в прогнозованому періоді, зайнятих в домашньому та особистому селянському господарствах, та осіб, що перебувають за межами працездатного віку, однак по стану здоров'я можуть і бажають працювати. За врахуванням цього сукупна

пропозиція праці може бути визначена такими складовими:

$$C_{\text{ПР}} = \text{П}_{\text{РФ}} + \text{П}_{\text{РР}} + \text{П}_{\text{РП}}, \quad (3)$$

де $C_{\text{ПР}}$ – сукупна пропозиція праці,
 $\text{П}_{\text{РФ}}$ – фіксована пропозиція праці,
 $\text{П}_{\text{РР}}$ – реальна пропозиція праці,
 $\text{П}_{\text{РП}}$ – потенційна пропозиція праці.

Запропонована методика розрахунку фундаментальних категорій ринку праці дозволяє провести розрахунки фактичного попиту населення на робочі міста:

$$\text{П}_{\text{Ф}} = \text{П}_{\text{Р}} + \text{П}_{\text{Д}} + \text{П}_{\text{В}}, \quad (4)$$

де $\text{П}_{\text{Ф}}$ – фактичний попит населення на працю,

$\text{П}_{\text{Р}}$ – загальний попит на робочі місця,

$\text{П}_{\text{Д}}$ – попит на робочі місця з врахуванням демографічного фактору,

$\text{П}_{\text{В}}$ – попит на працю з боку звільнених з військової служби.

На основі поглибленого аналізу категорій попиту і пропозиції праці стає можливим розрахувати синтетичний показник ефективності функціонування ринку праці – якісний стан зайнятості населення за формулою:

$$\text{З}_{\text{Я}} = \text{К}_{\text{Р,Е}} - \text{К}_{\text{Р,Н}} - \text{К}_{\text{Р,Б}} - \text{К}_{\text{Р,Д}}, \quad (5)$$

де $\text{З}_{\text{Я}}$ – якісна характеристика зайнятості,

$\text{К}_{\text{Р,Е}}$ – кількість ефективних робочих місць (що забезпечують повну зайнятість та постійні доходи працівникам у галузевому і територіальному аспектах),

$\text{К}_{\text{Р,Н}}$ – кількість робочих місць, що не забезпечують повну зайнятість та регулярні доходи працівникам у галузевому і територіальному аспектах,

$\text{К}_{\text{Р,Б}}$ – кількість робочих місць у галузях, що не мають перспективного розвитку (в розрізі конкретних територій),

$\text{К}_{\text{Р,Д}}$ – кількість робочих місць у депресивних галузях виробництва.

Перевага запропонованої методики розрахунку показників сукупного попиту і пропозиції праці, потреби працездатного населення в робочих місцях та характеристики зайнятості населення полягає в тому, що на їх основі стає можливим з'ясування не тільки кількісних параметрів функціонування ринку праці, але і якісні характеристики використання трудового потенціалу.

ВИСНОВКИ

Врахування всього спектру відносин, що сформувалися у сфері соціально-трудова відносин в економіці перехідного типу вимагає адекватного аналізу основних категорій ринку праці. Аналіз факторів попиту на працю вимагає розрахунку фіксованого, фактичного і потенціального попиту на працю. Адекватного підходу вимагає з'ясування категорії пропозиції праці, що відображає фіксовану, фактичну та потенційну пропозицію праці. На цих методологічних засадах стає можливим реальний аналіз ситуації у сфері зайнятості на будь-якому таксономічному рівні.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економічний словник. За ред. П.І.Багрія, С.І.Дорогунцова. – К.: Головна редакція Української Радянської енциклопедії АН УРСР.
2. Заяць Т.А. Економічне регулювання сфери відтворення робочої сили. – К.: Ленвіт, 1997. – 152 с.
3. Лібанова Е.М. Ринок праці. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 223 с.
4. Мікловда В.П., Пітюлич М.І. Формування економічного механізму регулювання зайнятості в умовах становлення ринкових відносин.